

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК

щодо застосування пункту 13 частини другої статті 3 Закону України «Про судовий збір»

I.

Цей науковий висновок підготовлений на підставі частини 7 статті 404 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 47 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», пунктів 1.2, 2.8, 3.2, 3.3 Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді, за зверненням Голови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Б.І. Гулька від 05.09.2022 № 336/0/26-22, щодо викладених у зверненні питань:

(1) чи підлягає сплаті позивачем судовий збір за подання до суду апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду у справах, в яких заявлено декілька позовних вимог, за одну з яких він звільнений від сплати судового збору, зокрема на підставі пункту 13 частини другої статті 3 Закону України «Про судовий збір», а за інші (пов'язані та/або похідні) законом вимагається сплата судового збору?

(2) якщо судовий збір за подання до суду апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду у справах, в яких заявлено декілька позовних вимог, за одну з яких позивач звільнений від сплати судового збору, підлягає сплаті, то який порядок визначення розміру судового збору за подання до суду апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду в таких справах:

a. судовий збір сплачується в повному обсязі, який встановлений в законі;

b. судовий збір сплачується пропорційно тим позовним вимогам, за якими позивач не звільнений від сплати судового збору?

II.

Опис дослідження.

Судові витрати – це витрати, пов'язані з розглядом і вирішенням справ у судочинстві, що покладаються на сторони, третіх осіб із самостійними вимогами з метою їх відшкодування державі, спонукання зацікавлених осіб до врегулювання спорів відповідно до закону без втручання суду. Інститут судових витрат виконує функції: а) відшкодування витрат, пов'язаних із розглядом справи, усім учасникам процесу

(компенсаційна функція); б) вплив на процесуальну поведінку сторін (зокрема - запобігання процесуальним зловживанням) (виховна функція).

У ст. 133 ЦПК визначаються види судових витрат: судові витрати складаються з:

- судового збору;
- витрат, пов'язаних з розглядом справи.

Розмір судового збору, порядок його сплати, повернення і звільнення від сплати встановлюються законом.

Відповідно до ст. 1 Закону «Про судовий збір» судовий збір - збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень, передбачених цим Законом. Судовий збір включається до складу судових витрат.

Судовий збір – обов'язковий платіж, який сплачується з умовою вчинення на користь платника юридично значимих дій, визначених законодавством. Ознакою судового збору є обов'язковий характер сплати, однак виникнення обов'язку залежить від волевиявлення суб'єкта звернутися до суду.¹ Під судовим збором слід розуміти платіж до бюджету, який здійснюється на виконання специфічних публічно-правового та процесуального обов'язків, у зв'язку з реалізацією особою права на звернення до суду за судовим захистом або у зв'язку із ухваленням щодо такої особи рішення, передбаченого Законом України «Про судовий збір», сплата якого має тягнути вчинення щодо платника певних юридично значущих дій, тобто отримання «спеціальної вигоди». «Спеціальна вигода» має виявлятися у розгляді позовної заяви, заяви, скарги по суті та винесенні за результатами цього відповідних судових рішень, тобто у здійсненні правосуддя з метою захисту прав, свобод та інтересів такої особи.² Особливістю судового збору як обов'язкового платежу на відміну від податку є те, що він стягується одноразово у зв'язку з реалізацією особою права на звернення до суду за судовим захистом.³

У рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням за конституційним зверненням асоціації «Дім авторів музики в

¹ Богомол О.В. Судові витрати у господарському судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. - К., 2014. - С. 8.

² Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / В.В. Комаров, К.В.Гусаров, Н.Ю.Сакара та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х.: Право, 2016. – С. 353.

³ Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: монографія / Н.Ю. Сакара. – Х.: Право, 2010. – С. 204.

Україні» щодо офіційного тлумачення положень пункту 7 частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір» у взаємозв'язку з положеннями пункту «г» частини першої статті 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 28.11.2013 № 12-рп/2013 зазначається, що сплата судового збору за подання заяв, скарг до суду, а також за видачу судами документів є складовою доступу до правосуддя, який є елементом права особи на судовий захист, гарантованого статтею 55 Конституції України.

У ст. 3 Закону «Про судовий збір» встановлено об'єкт справляння судового збору. Судовий збір справляється за: подання до суду позовної заяви та іншої заяви, передбаченої процесуальним законодавством; подання до суду апеляційної і касаційної скарг на судові рішення, заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, заяви про скасування рішення третейського суду, заяви про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду та заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом України; видачу судами документів у разі ухвалення судового рішення, передбаченого цим Законом.

Таким чином, об'єктом справляння судового збору є окремі процесуальні дії щодо звернення до судів, а також процесуальні дії судів щодо видачі судових документів.

Крім того, у ст. 3 Закону «Про судовий збір» встановлено процесуальні дії, які не є об'єктом справляння судового збору. Перелік цих процесуальних дій є вичерпним і не допускає розширювального тлумачення.⁴

Аналізуючи зміст ч. 2 ст. 3 Закону слід звернути увагу на те, що випадки, коли судовий збір не справляється, являє собою деталізований перелік процесуальних дій, і в більшості випадків звернення до суду судовий збір не справляється за подання лише позовної заяви (заяви), а в окремих випадках зазначено, що судовий збір не справляється за подання позовної заяви, апеляційної та касаційної скарги (п.п. 14, 15, 18, 19 ч. 2 цієї статті).

На даний час склалась судова практика, яка передбачає, що коли позивач звільнений від сплати судового збору за подання позовної заяви, відповідно він звільняється від сплати судового збору також і на наступних стадіях цивільного процесу, зокрема при поданні апеляційної та касаційної скарги на судові рішення у такій справі.

⁴ Розширювальним тлумаченням називають випадки, коли внаслідок тлумачення зміст правила поведінки, що міститься у нормі права, виявляється ширшим, ніж текстуальний вираз норми. Розширювальному тлумаченню не підлягають такі види норм права: норми права, які встановлюють юридичну відповідальність; виключні переліки, які містяться у нормі права; винятки, які містяться у нормі права // Малишев Б.В., Москалюк О.В. Застосування норм права (теорія і практика). Навч. посіб. / За заг. ред. Б.В. Малишева. – К.: Реферат, 2010. – С. 8-86.

«У пункті 13 частини другої статті 3 Закону України «Про судовий збір» (в редакції, чинній на момент подання апеляційної скарги) передбачено, що судовий збір не справляється з позовної заяви про відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадовою або службовою особою, а так само незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури або суду. Тлумачення пункту 13 частини другої статті 3 Закону України «Про судовий збір» (в редакції, чинній на момент подання апеляційної скарги) свідчить, що у справі про відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадовою або службовою особою, а так само незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду позивач звільняється від сплати судового збору не тільки у суді першої інстанції (при пред'явленні позову), але й на наступних стадіях цивільного процесу (при подачі апеляційної та касаційної скарги). Ці стадії судового захисту є єдиним цивільним процесом, завдання якого є справедливий розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушеного права. Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного господарського суду у постанові від 20 червня 2018 року у справі № 914/1748/17 вказав, що порушені права можуть захищатись як у суді першої інстанції (при пред'явленні позову), так і на наступних стадіях судового процесу, а саме при апеляційному перегляді справи. Ці стадії судового захисту є єдиним судовим процесом, завданням якого є справедливий розгляд і вирішення справ з метою захисту порушеного права. Тобто, якщо позивач звільнений від сплати судового збору за подання позовної заяви на підставі пункту 13 частини другої статті 3 Закону України «Про судовий збір», відповідно, він звільняється від сплати судового збору також і на наступних стадіях цивільного процесу, зокрема при поданні апеляційної та касаційної скарги на судові рішення у такій справі. Вказаний підхід при тлумаченні положень пункту 13 частини другої статті 3 Закону України «Про судовий збір» узгоджується зі висновками, викладеними Верховним Судом у постановках від 20 січня 2021 року у справі № 490/2254/20, від 07 квітня 2021 року у справі № 204/8598/20, від 21 квітня 2021 року у справі № 204/8756/20, від 24 листопада 2021 року у справі № 932/3553/21».⁵

На нашу думку, ці правові позиції є помилковими, оскільки допускають розширювальне тлумачення переліку процесуальних дій, які не є об'єктом справляння судового збору. Крім того, відбувається змішування

⁵ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 19 січня 2022 року у справі № 204/2078/21.

понять «не є об'єктом справляння судового збору» та «звільнення від сплати судового збору». Перше поняття визначається через об'єкт - процесуальні дії, а друге поняття визначається через суб'єкта - особи, які звільняються від сплати судового збору при вчиненні процесуальних дій.

Помилковим є твердження «... позивач звільнений від сплати судового збору...», оскільки закону відповідатиме формулювання «судовий збір не справляється за подання позовної заяви».

Зазначені у ч. 2 ст. 3 Закону процесуальні дії, за вчинення яких судовий збір не справляється, не можна вважати звільненням від сплати судового збору, та ототожнювати із пільгами зі сплати судового збору. Пільги щодо сплати судового збору передбачені у ст. 5 цього Закону шляхом встановлення категорій осіб, які звільняються від сплати судового збору під час розгляду справи *в усіх судових інстанціях*.

Отже, є помилковим включення додатково в об'єкт, за який судовий збір не справляється згідно з ч. 2 ст. 3 Закону «Про судовий збір», процесуальних дій з подання апеляційної і касаційної скарги.

На нашу думку, правова позиція, яка полягає в тому, що деякі категорії осіб незалежно від виду позову звільняються від сплати судового збору не лише при пред'явленні позову, а й при поданні апеляційних чи касаційних скарг, заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, адекватно відображена у постанові Великої Палати Верховного Суду від 21.03.2018 року по справі № 761/24881/16-ц. Велика Палата відступила від правових висновків ВСУ, викладених у постановках від 06.09.2017 року у справі № 6-185цс17 та від 11.10.2017 року у справі № 6-91цс17. Відступаючи від практики ВСУ, колегія суддів Великої Палати Верховного Суду зазначила, що *порушені права можуть захищатись як у суді першої інстанції (при пред'явленні позову), так і на наступних стадіях цивільного процесу, а саме при апеляційному перегляді. Ці стадії судового захисту є єдиним цивільним процесом, завдання якого є справедливий розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушеного права*.

Слід звернути увагу на те, що в цій постанові Велика Палата розглядала питання саме звільнення позивача від сплати судового збору в контексті ст. 5 Закону «Про судовий збір», тобто пільги зі сплати збору, а не в контексті ст. 3 цього Закону стосовно того, чи є процесуальна дія з подання апеляційної скарги об'єктом справляння судового збору.

У випадках об'єднання в одній заяві декількох вимог судовий збір підлягає сплаті за ставками, встановленими для кожної із вимог. Кожна з поданих до суду позовних заяв чи заяв є об'єктом справляння судового збору. Згідно з ч. 3 ст. 6 Закону України «Про судовий збір» за подання позовної заяви, що має одночасно майновий і немайновий характер, судовий збір сплачується за ставками, встановленими для позовних заяв майнового та

немайнового характеру. У разі коли в позовній заяві об'єднано дві і більше вимог немайнового характеру, судовий збір сплачується за кожну вимогу немайнового характеру. При цьому судовий збір може бути сплачений окремо за кожною вимогою або загальною сумою за всіма позовними вимогами.

Якщо в позовній заяві об'єднані дві чи більше позовних вимог, і за одну з них судовий збір не справляється (наприклад, на підставі п. 13 ч. 2 ст. 3 Закону «Про судовий збір»), це не поширюється на справляння судового збору за подання апеляційної та касаційної скарги на судові рішення у такій справі. Судовий збір за подання апеляційної чи касаційної скарги справляється в загальному порядку, якщо у відповідному пункті ч. 2 ст. 3 цього Закону не зазначено про те, що судовий збір за подання апеляційної та касаційної скарги не справляється.

II.

Висновки.

1. Судовий збір за подання до суду апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду у справах, в яких заявлено декілька позовних вимог, за одну з яких судовий збір не справляється, зокрема, на підставі пункту 13 частини другої статті 3 Закону України «Про судовий збір», а за інші (пов'язані та/або похідні) законом вимагається сплата судового збору, підлягає сплаті позивачем в загальному порядку.

2. За подання до суду апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду у справах, в яких заявлено декілька позовних вимог, за одну з яких судовий збір не справляється, судовий збір сплачується в повному обсязі, який встановлений в законі.

**Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді
кандидат юридичних наук**

Беляневич В.Е.